

**MISIR'DAN ANADOLU'YA ÂSİ BİR MEMLÛK:
EMİR CANİBEK ES-SÛFÎ (Ö. 1437)**

**A REBELLIOS MAMLUK FROM EGYPT TO ANATOLIA:
AMIR JANİBAK EL SUFİ (D. 1437)**

Kürşat SOLAK*

Öz

Memlûk Devleti'nde (1250–1517) sıkça, emirler arası rekabet yaşanmıştır. Hedef daha üst mevkilere çıkmak ve nihayet sultan olmaktır. Söz konusu rekabet, isyanlara sebebiyet vermiştir. Bu isyancılardan birisi de Emir Canıbek es-Sûfî'dir. Onun Kahire'de başlayan isyanı Anadolu'ya sıçramış ve orada Memlûk muhalifi Osmanlılar, Timurlular ve Dulkadiroğulları gibi güçler tarafından desteklenmiştir. Böylece Emir Canıbek es-Sûfî isyanı bölgesel bir mesele haline gelmiştir. Dönemin Memlûk Sultanı Barsbay, söz konusu isyanı ortadan kaldırmak için büyük gayret göstermiştir. Anadolu'ya üç kere sefer düzenlenmiştir. Nihayet sultan, Cambek es-Sûfî'nin katledilmesini sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler

Memlûkler, Canıbek es-Sûfî, Dulkadiroğulları, Şahruh, II. Murad, Karamanoğulları, Akkoyunlular.

Abstract

The rivalry between the Amirs was seen in the Mamluk State (1250–1517) constantly. The goal is to step up and finally to be Sultan of Mamluk State. The rivalry was given rise to some rebellions. One of the rebels is Janıbak el Sufi. His rebellion which was occurred in Cairo then was expanded to the Anatolia. And there, the rebellion was supported by Ottomans, Timurids and Dulkadirids. Thus the rebellion of Amir Janıbak el Sufi was turned into a regional issue. The Mamluks' sultan at that period Barsbay tryed a great effort to solve aforesaid rebellion. He organized expedition to Anatolia. At last, he assured his killing.

Keywords

Mamluks, Janıbak el Sufi, Dulkadirids, Shahrugh, Murad II, Karamanids, Aqqoyunlus.

* Yrd. Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, kursat.solak@hotmail.com

GİRİŞ

Mısır ve Suriye’de 1250 ile 1517 yılları arasında hüküm süren Memlûkler, Eyyûbîlerin ordusunda yer alan memlûk kökenli askerlerin Eyyûbî hanedanı üzerine hâkim olması ile ortaya çıkmış bir devlettir. Askerî sistem dâhilinde yetiştirilen emirlerin idaresindeki devlette, söz konusu emirler arasında en üst makam olan sultanlık ile herhangi bir üst mevkie geçmek için mütemediyen çatışmalar görülmüştür. Emir Canıbek es-Sûfî’nin isyanı da bu meyandadır. Emir Canıbek es-Sûfî, aşağıda ifade edileceği gibi devlet kademelerinde en üst makamlara terfi etmiştir. Memlûk Devleti tarihinde görülen pek çok benzeri gibi sultan olmayı hedeflemektedir. Bu uğurda bazı üst düzey emirlerle birlikte hareket etse de dengeler sürekli değişmektedir. Zira başka sultan adayları da bulunmaktadır ve ortam manipüle olmaktadır. Neticede Emir Barsbay’ın sultan olması, Emir Canıbek’i hedefinden uzaklaştırmamış, ölene kadar mevzu bahis mücadelesini sürdürmüştür. Çalışmamızda onun mücadelesi ile Memlûk Devleti’nde yaşattığı buhran ele alınacaktır.

a. Emir Canıbek es-Sûfî’nin Memlûk Askerî Teşkilatı’ndaki Yeri

Memlûk sistemi¹ ile yetiştirilen ve *Canıbek es-Sûfî* kısa adı ile bilinen emirin tam künyesi, *Canıbek bin Abdullah es-Sûfî ez-Zâhirî* şeklindedir. Sultan *ez-Zâhir Ebu Said Seyfeddin Berkuk*’un (1382–1389 ve 1390–1399) memlûklerinden biri olduğu için *ez-Zâhirî* nisbesi ile anılır. Burcî memlûkler dâhilinde yer aldığından Kafkasya kökenli olma ihtimali yüksektir. Meçhul olması dolayısıyla babasının adı *Abdullah* olarak zikredilirken, *es-Sûfî* nisbesi, onun Memlûk ülkesinde yaygın olan tasavvuf cereyanlarından birine mensubiyetiyle ilgili olmalıdır².

15. asırda yaşamış Memlûk müelliflerinden biri olan ve çalışmamıza konu olan Emir Canıbek ile muasır bulunan İbn Tagriberdi (ö. 1470), *Canıbek* isminin anlamı üzerinde durmaktadır; Türklerin kullandıkları bazı isimlerin anlamı olmadığını belirtmekle beraber bu ismin Türklerin kullandığı *can* kelimesinden geldiğini, anlamının *ruh* olup erkekler için kullanıldığını ifade eder. Bu sebeple *Canıbek* şeklinde, ortada *ya* harfi olacak biçimde yazmanın hiçbir mana ifade etmediğini belirtir. Yine bu noktada *Can Temur* (جان تمر), *Can Kara* (جان قرا) gibi başka isimlerin varlığına da işaret ederek *Canı* şeklindeki yazımının doğru olmadığını kaydeder (İbn Tagriberdi C. II, byy: 27). İbn Tagriberdi’nin zikredilen izahatı doğru görülmemektedir. Müellif isimde geçen *can* kelimesini doğru açıklamakla beraber *bek* sözcüğünü, Türkçede bir unvan ifade eden *bey* kelimesi olarak kabul etmiştir. Gerçekten Memlûk sahasında görülen Kıpçak Türkçesinde, *bey*, *beg* kelimesi kullanılmaktadır. (*Codex Cumanicus* 1880: 300) Bununla beraber *Canıbek* isminde geçen ikinci kelime, Türkçede görülen *pek* kelimesidir. Nitekim bu manada *Tinibek*, *Özbek* (Özübek) gibi isimlere, gerek Memlûklerde gerekse Altın Orda sahasında rastlanmaktadır. Bu durum, iki taraf arasındaki Kıpçak ortak paydasını ortaya koyar. Yine Memlûk bürokrasisinde geçen *Canıbek el-Karamanî* (İbn İyas C. I, 1960–1963: 361) ismi, adı geçen kişi bu ismi Mısır’a gittikten sonra edinmediyse, aynı adın Anadolu’da da yaşatıldığını gösterir. Diğer taraftan Memlûklerde görülen *Canbolat*, *Canberdi* gibi isimler de, *can* kelimesinin

¹ İslam Tarihi’nde savaşlarda esir düşerek ya da tüccarlardan satın alınarak köle olan beyaz insanlar olup askerî bir eğitime tâbi tutulduktan sonra Memlûk Devleti’nde ücretli asker olurlar ve sultanlığa kadar terfi edebilirlerdi. Bkz., (Kopraman 1992: 433-434); Memlûk askeri teşkilatı ile ilgili olarak bkz., (Ayalon 1989: 211-247); Ayrıntılı bilgi için bkz., (Ayalon 2015); (Çetin 2007).

² Memlûklerde tasavvuf ile ilgili olarak bkz., (Little 2012: 472-482); (Homerin 2002: 243-264).

kullanımına dair İbn Tagrıberdi'nin zikrettiklerinin dışındaki diğer kullanımlardır.³ Bu durumda çalışmamıza konu olan emirin ismi, *canı pek*, *pek canlı*, *heyecanlı*, *çevik* anlamında *Canıbek* olmalıdır.

Emir *Canıbek* es-Sûfî, Sultan *en-Nâsır Zeyneddin Ferec* (1399–1405 ve 1405–1412) döneminde Memlûk askerî teşkilatında sırasıyla *Emiru Mie*, *Mukaddemu Elf*⁴ görevlerinde bulundu. Onun adının geçtiği ilk olay Emir Şeyh el-Mahmudî'nin sultanlığına giden hadiseler münasebetiyedir (815/1412). Canıbek es-Sûfî ve diğer önde gelen emirler o sırada hapis hayatı yaşadıkları İskenderiye'den yola çıkarak Kahire'ye intikal ettiler. Aynı yıl Canıbek es-Sûfî'nin ve bazı emirlerin, yeni Memlûk Sultanı *el-Müeyyed Seyfeddin Şeyh el-Mahmudî*'nin (1412–1421) emri doğrultusunda askerlerle birlikte Gazze'ye gittikleri kaydı bulunmaktadır (Makrîzî C. VI, 1997: 29; C. VII, 1997: 329, 343-344; İbn Hacer C. II, 1969: 517). Emirler arası mücadeleler neticesi girmiş olduğu ilk hapis hayatından, yine Şeyh el-Mahmudî'nin taht mücadelesi sırasında çıktığı anlaşılan Canıbek es-Sûfî, adı geçen sultan zamanında *Devâdâru Kebîr* ve sonra *Re'su Nevbetu'n-Nuvvâb*⁵ vazifesine terfi etti. Aynı dönemde *Emîru Meclis* ve sonra *Emîru Silâh*⁶ oldu. 14 Recep 818/19 Eylül 1415 yılında tutuklanarak İskenderiye Hapishanesi'ne gönderilene kadar bu son görevinde kaldı. 822/1419–1420 yılına kadar yaklaşık beş yıl hapis hayatı devam etti. Onun Sultan Şeyh dönemindeki bu beş yıllık hapis hayatının sebebi bilinmemektedir. Sultan Şeyh onu serbest bıraktıktan sonra, ölen oğlu el-Makâm es-Sârîmî İbrahim'in iktasını Canıbek'e tevcih etti. 824 yılının başlarında (1421) Sultan Şeyh öldü. Yerine oğlu Ahmed geçti. Canıbek es-Sûfî, Sultan *el-Muzaffer Ebu's-Saadât Ahmed*'in yaklaşık yedi aylık kısa saltanatı döneminde (1421), *Müdebbiru'l-Memleke*⁷ vazifesinde bulunan Emir Tatar tarafından yeniden *Emîru Silâh* görevine getirildi. Nihayet, Sultan *ez-Zâhir Seyfeddin Tatar*'ın üç ay süren saltanatından (1421) sonra onun oğlu Muhammed sultan (1421–1422) ilan edilirken Tatar'ın bıraktığı vasiyet gereği Canıbek es-Sûfî, *Atabeku'l-Asakîrlik* görevine yükseldi (Ramazan 824/Ağustos-Eylül 1421). Bundan sonra Canıbek es-Sûfî, Bâb es-Sultânî'de ikamet etmeye başladı. Ancak bu dönemde Kahire'de memlûkler arası rekabet kızıştı. Nitekim iki emir ona karşı geldi. Onlar, *Devâdâr Barsbay ed-Dokmakî* ile *Hâcibu'l-Hüccâb*⁸ Tarbay idi (İbn Hacer, C. III, 1969: 12, 37; İbn Tagrıberdi, C. IV, 1986: 224-225; Makrîzî, C. VI, 1997: 353, 365). Böylece başlayacak olan süreç, Emir Canıbek es-Sûfî'nin muasır tarihçilere daha çok konu olmasına sebep olacaktır.

³ Muhtelif Memlûk kaynaklarında Canıbek es-Sûfî'nin, *جانبيك الصوفي*, *جانبيك الصوفي*, *جانبيك الصوفي* şeklinde yazıldığı görülmektedir; Faruk Sümer, bu ismi *Canı Bek* olarak yazar. Ona göre de bu isim, *canı pek* (*ruhu kuvvetli*) anlamına gelmektedir. Sümer, Kalavun hanedanı içinde, 1427 veya 1428 yılında ölen bir Canıbek'ten de bahseder. Bkz., (Sümer 1999: 382, 444)

⁴ Yüzler Emiri ile Binler Emiri'dir. Bu rütbeleri taşıyanlara *emir mi'a mukaddem elf* de denirdi. En yüksek rütbeli emirler idiler. Bkz., (Uzunçarşılı 1988: 324-325); (Kortantamer 1993: 133, 144); Çetin 2007: 145.

⁵ Memlûklerde birden fazla *Devâdâr* olduğu zaman birinci derecedeki için bu kavram kullanılmıştır. Çeşitli vazifeleri içinde sultan tarafından başkalarına yazılacak olan menşur, tevki ve mektup gibi evrakı sultana arz etmek ve daha sonra gideceği mahallere sevk etmek, sultana gelenleri takdim etmek sayılabilir. *Re'su Nevbet*, Sultan memlûklerinin kumandanıdır. Onların yetiştirilmesi ve terfileri işleri ona aittir. Bkz., (Ayalon 2015: 96-97, 99-100); (Uzunçarşılı 1988: 353, 356-357).

⁶ *Emîru Meclis*, sultana ait meclislerin hazırlanması ve teşrifat işlerine bakardı. Emîru Silâh ise törenlerde sultanın silahını taşıyıp *zerehdâne* de denilen silahhanenin sorumlusuydu. Bkz., (Ayalon 2015: 95); (Uzunçarşılı 1988: 336).

⁷ *Atabeku'l-Asakîr*, *Emîru Kebîr*, *Atabeku'l-Cuyûş kavramları* da aynı anlama gelmekte olup Mısır'daki bütün askerini kumandanıdır. Bkz., (Ayalon 2015: 93); (Kortantamer 1993: 79-80); (Uzunçarşılı 1988: 352-353).

⁸ Askerlere ait bütün işleri kontrol etmek, emirler ve askerler arasında yaşanan sorunları, ikta davalarını çözmek, *Dâru'l-Adl Divanı*'na getirilenleri sultanın huzuruna çıkarmak gibi görevleri vardı. Bkz., (Ayalon 2015: 95-96); (Uzunçarşılı 1988: 355-356).

b. İsyan Öncesinde Emirler Arasında Yaşanan Rekabet

Hâcibul'l-Hüccâb olan Emir Tarbay, Emir Canıbek es-Sûfî'ye karşı başlayan mücadelede, pek çok emirin onu sevmemesinden dolayı Emir Barsbay ile birlikte hareket ediyordu. Söz konusu mücadelede Emir Tarbay *memâlikü sultanıyeyi*⁹ kendi yanına çekmeyi başardı. Bu bürokratik rekabetteki bir diğer taraf da Sudun min Abdurrahman'ın başını çektiği hizipti. Sudun min Abdurrahman esasen sultan adayı olarak addettiği Emir Canıbek'in yanında saf tutmuştu. Ancak ikili arasında yaşanan bir diyalog onun safını değiştirmesini netice verdi; Sudun min Abdurrahman, Tatar tarafından *Emîru Ahuru Kebîr*¹⁰ görevinde atanan Yeşbek el-Cekemî'nin bu görevden el çektilerilerek Suriye şehirlerinde birine nâib olarak atanmasını Canıbek es-Sûfî'den talep etti. Aksi takdirde kendi hizbi ile beraber Barsbay ve Tarbay tarafına geçeceklerini bildirdi. Sudun min Abdurrahman ve arkadaşlarına göre Yeşbek el-Cekemî, kendi *hoşdaşlarından*¹¹ olmadığı gibi ondan saygısızlık görmüşlerdi. Üstelik Yeşbek kendilerinden daha üst bir makamda bulunuyordu. Sudun min Abdurrahman'ı dinleyen Canıbek es-Sûfî, son derece öfkeleni ve kendisine sırtını dayayan bir emiri başkasının isteği ile gözden çıkaramayacağını söyledi. Bu sert cevap karşısında Sudun min Abdurrahman, kendisine nasıl hizmet ediyorlarsa Yeşbek'e de öyle hizmet edeceklerini belirterek geri adım attı. Bununla beraber Sudun, kendi hizbinin yanına giderek Canıbek es-Sûfî'ye itaat etmenin Yeşbek el-Cekemî'ye hizmet etmek anlamına geldiğini, Yeşbek'in Canıbek'in şahdamarı haline geldiğini, Canıbek'e sultanlık yolunu açmanın Yeşbek'e de o yolu açmak anlamına geldiğini aktardı. Bu sözleri duyan emirler nihaî kararlarını verdiler. *Canımız pahasına da olsa* diyerek Devâdârü Kebîr Barsbay ed-Dokmakî ile Hâcibul'l-Hüccâb Tarbay'ın safına geçmeye karar vererek kendi hoşdaşları olan Canıbek es-Sûfî'yi terk ettiler. Bu gelişmeden sonra Canıbek es-Sûfî, olanları Yeşbek'e anlattı. Bir plan kurdular. Bu plana göre Canıbek'in rahatsızlandığı duyurulacak ve kendisine ziyarete gelen emirler tutuklanacaktı. Öte yandan Tarbay ve Barsbay, emirler ile *memâlikü sultanıyeyi* topladılar. Öyle ki düşük rütbeli memlûkler dışında çoğu Canıbek es-Sûfî'yi terk etmişti. Bu esnada Canıbek'in hasta olduğu söylentisi duyuldu. Ancak Barsbay ve çevresindekiler bunun bir hile olduğunu anladılar. Birkaç gün sonra Kurban Bayramı idi. Canıbek es-Sûfî bayram namazına çıkmadı. Kendisine beklediği ziyaretler gerçekleşmeyince, plan değişikliğine gitti. Kendisine bağlı memlûklere silah dağıtarak harekete geçti. Yeşbek ve taraftarları da onun yanındaydı. Bu durum insanlar arasında telaşa sebep oldu. Kale kapıları kapanarak savaş davulları çalmaya başladı. Nitekim Emir Barsbay tarafı da kısa sürede hazırlandı. İki taraf arasında kısa süreli bir çatışma yaşandı. Bu esnada Emir Tarbay, ara bulucu olarak Canıbek'in huzuruna çıktı. Ona, *kiminle savaşacaksın? Herkes sultanın ve Emiru Kebîr'in yanında!* dedi. Canıbek es-Sûfî ise Barsbay'ın söz dinlemediğini belirterek kendisi ile aynı ülkede yaşamayacağını ifade etti. Tarbay bu cevap üzerine, muhtemelen önceden hazırlanan bir planı devreye soktu. Canıbek'e, emirlerin onun yanında olduğunu, onlarla konuşması gerektiğini, bu iş için de Emîru Silah Beyboğa el-Muzafferî'nin evinin müsait olduğunu söyledi. Bunun üzerine Canıbek es-Sûfî ve Yeşbek el-Cekemî söz konusu haneye gittiler ancak orada tutuklanarak önce kaleye hapsedildiler ardından İskenderiye Hapishanesi'ne gönderildiler (Zilhicce 824/Aralık 1421) (Makrîzî, C. IV/I, 1971-1972: 231; İbn Hacer, C. III, 1969: 95; İbn Tagriberdi, C. IV, 1986: 225; İbn Tagriberdi, C. XV, 1971: 61-64; İbn Tagriberdi 2013: 447-448;

⁹ *Memâlikü Müştrevât ve Müstahdemûn* da denilen bu memlûkler, devlette değer olarak en önde bulunan ve sultana yakınlıkta ilk sırada yer alan memlûklerdi. Bkz., (Çetin 2007: 99).

¹⁰ Memlûk Sultanına ait has ahura nezarete den en yetkili kişidir. Bkz., (Ayalon 2015: 100); (Uzunçarşılı 1988: 337).

¹¹ Hoşdâş, arkadaş, öğrencilik arkadaş ve aynı hocanın elinde yetişen yani hocadaş olan öğrencilerdir. Bkz., (Ayalon 2015: 8-9); (Çetin 2007: 84).

Yinanç 1989: 50). Böylece Canıbek es-Sûfî, çalkantılı emirlik hayatında üçüncü defa özgürlüğünü kaybetti.

Belirtildiği üzere Canıbek ile Barsbay arasındaki ilk mücadele Barsbay'ın başarısı ile neticelendi. Kasru Sultanı'nda ziyafet verildi. Halife de iştirak etti. Barsbay'a *lala*¹² hilatı giydirildi. Tarbay, Emîru Kebîr ilan edildi. Ülkenin Barsbay ve Tarbay tarafından yönetilmesine karar verildi.

Söz konusu hadiselerden hemen sonra Halep Nâibi Emir Tagriberdi el-Müeyyedî'nin isyanı ortaya çıkmıştır. Ancak bu isyan kısa sürede bertaraf edilmiştir. Sultan Şeyh'in memlûkleri olan müeyyedî memlûkleri, umumen Canıbek es-Sûfî taraftarıydılar. Nitekim kendisi de bir müeyyedî olan Emir Tagriberdi'nin isyanında, Canıbek'in başına gelenler ve akabinde hapsedilmesi etken olabilir.

Canıbek es-Sûfî'yi tasfiye eden Barsbay ile Tarbay'ın arası kısa zaman sonra bozuldu. Tarbay'a göre bunun sebebi, Barsbay'ın ülkeyi tek başına yönetme eğilimi idi. Oysaki Barsbay'ın Canıbek es-Sûfî karşısında başarı sağlamasında Tarbay'ın rolü büyüktü. Nitekim Tarbay, Canıbek'e karşı yaptıklarından pişmanlık duymaya başladı. Nihayet zâhirî memlûklerinin de desteği ile Barsbay'a karşı tavır değişikliğine gitti. Bunu fark eden Barsbay karşı harekete geçti ve Tarbay'a yakın emirlerden ikisini tutuklattı. Tarbay bu durumu konuşmak üzere, çevresini uyarılarına aldırmadan Barsbay'ın katına çıktı. Barsbay bu fırsatı kaçırmadı ve onu tutuklayarak İskenderiye Hapishanesi'ne gönderdi. Ardından Barsbay, sultan olması önünde büyük bir engel kalmadığı gördü. Nitekim tertip edilen önemli bir toplantıda Sultan Muhammed hal edildi ve Barsbay emirler tarafından sultan ilan edildi (1 Nisan 1422) (İbn Tagriberdi 2013: 448-455; İbn Tagriberdi, C. IV, 1986: 226).

c. İsyanın Başlaması

Emirler arası yaşanan rekabette başarılı olamayan ve İskenderiye Hapishanesi'nde gözaltında tutulan Canıbek es-Sûfî, iki yıl kaldıktan sonra firar etmeyi başardı (826/1423). Sultan *el-Eşref Seyfeddin Barsbay* (1422-1438) bu haberi alınca çok kızdı. Mevzu bahis firardan sonra hayatı alt üst olan Barsbay çevresine karşı sert davranışlara başladı; bazı emirleri sürdürdü, bazılarını ağır işkenceler yaptı. Sultan Barsbay'ın bütün mesaisi buydu. Canıbek es-Sûfî'nin damatlarını tutuklattı. Ona yakın olan herkes tarassut altına alındı ve bu durum yıllarca sürdü. Sultan Kahire'de tellallar çıkartarak Canıbek es-Sûfî'yi bulup teslim eden kişiye bin dinar ödül verileceğini, asker ise rütbesinin yükseltileceğini, onu gizleyenlerin ve buna yataklık edenlerin de mahallesinin yakılacağını çığırtdı. Sultan Barsbay'a göre Canıbek es-Sûfî henüz Kahire'deydi. Zira Suriye'ye gitmiş olsa o sırada orada etkili olan Tinibek el-Becâsî isyanına karışırdı. Sultan Barsbay bir taraftan Mısır ve Suriye sahillerine saldırılarda bulunan Kıbrıslı Frenkler ile meşgul oluyordu. Diğer taraftan da Canıbek'i aratmaya devam ediyor, her gelen ihbarı değerlendiriyordu. 28 Rebiulahir 829/9 Mart 1426 günü gelen bir ihbara göre Canıbek es-Sûfî, Kahire'deki Cudriye Mahallesi'nde bir evde saklanmakta idi. Bunun üzerine pek çok emir ve memlûk silahlarıyla mezkûr mahalleye baskına gittiler. Mahalle boşaltıldı. Ancak bu ihbar asılsız çıktı. Daha sonra Sultan Barsbay, Canıbek es-Sûfî ile akrabalığını bildiği Kadı Fahreddin Mâcid'i huzuruna getirtti. Anlaşılan Sultan Barsbay, Canıbek'i bulma işini tam bir cadı avına döndürmüştü. Şüpheli görülen herkes sorgulanıyor ve işkenceye maruz bırakılıyordu. Kadı Fahreddin, Canıbek es-Sûfî hakkında bir malumatı olmadığını, hapsedildiği günden beri

¹² Selçuklular'da olduğu gibi Memlûkler'de de lala kavramı, sultanın ve emirlerin evlatlarının yetiştirilmesinden sorumlu kişiyi ifade ederdi. Bkz., (Uzunçarşılı 1988: 318); Selçuklu devlet teşkilatının Memlûklere tesiri için bkz., (Çetin 2004: 1-24).

kendisini görmediğini beyan etti. Ancak Sultan Barsbay onu önce kırbaçlattı ardından sürgüne gönderdi. Müverrih İbn Tagriberdi söz konusu ihbarla ilgili olarak, Sultan Barsbay'ın ölümünden sonra Canıbek es-Sûfî'nin gerçekten o mahallede saklandığının öğrenildiğini söyler. Dahası, mezkûr müellif *el-Menhel* isimli eserinde, baskın yapılan iki farklı günde Canıbek es-Sûfî'nin ilgili evde olduğunu ve ihtifa ederek yakalanmaktan kurtulduğunu yazar (Makrîzî 1971-1972: 968, 1061; İbn Tagriberdi 1971: 61-64; İbn Tagriberdi 2013: 459-464, 474-475, 486-487).

Recep 833/Mart-Nisan 1430 tarihinde Sultan Barsbay, Akkoyunlu Karayülük Osman Bey'e (1402-1435) karşı ordusunu hazırlarken, bu yıllarda Mısır sathında yayılmış olan ve on binlerce insanın ölümüne sebebiyet veren vebadan dolayı Canıbek es-Sûfî'nin öldüğü şayiası Kahire'de yayıldı. Sultan buna inanmadı ve kovuşturmaya devam etti. Sözü edilen cadı avı durumu 1430 yılı dâhilinde de devam etti. Öyle ki birisi bir düşmanın belaya duçar olmasını istediğinde, onun evinde Canıbek'in saklandığı dedikodusunu ortaya atıyor ve o kişi çok ciddi badireler atlatıyordu. O günlerin şahidi müellif İbn Tagriberdi'nin anlattığı şu olay, Canıbek es-Sûfî hadisesi karşısında Sultan Barsbay'ın izlediği sıkı ve sert takip politikasının Memlûk ülkesindeki etkisini göstermesi açısından önemlidir; bir gün sultanın *hâssekilerinden*¹³ birisi, bir saka'nın sırtına sertçe vurdu. Buna çok bozulan saka derhal yükünü yere bıraktı ve o hâssekiye dönerek *şimdi sultana, evinde kimi sakladığımı söyleyeceğim* şeklinde bağırarak hızlı adımlarla kaleye doğru ilerledi. Hâssekinin arkadaşları onu teskin etmek için arkasından gittiler. Sakaya yetişen hâsseki ona yalvardı, yakardı ve af diledi. Hâsseki korku içindeydi ve rengi solmuştu. Çevredeki insanlar ise yetersiz Arapçası ile sakaya derdini anlatmaya çalışan hâssekiye gülyüyorlardı. Hatta hâssekinin bu hali, aylarca o mahallede alay konusu oldu. Müellif İbn Tagriberdi bu bilgileri verdikten sonra; hâssekiye meseleyi abarttığını ifade ettiğini, ancak hâssekinin, hakkında bu kadar dahi ihbar olmayan insanların günlerce kırbaçlanarak işkenceye maruz kaldıklarını kendisine söylediğini yazar. Hâssekinin emirliğe terfi edene kadar da bu sakadan çekindiğini sözlerine ekler (Makrîzî 1971-1972: 968, 1061; İbn Tagriberdi 1971: 61-64; İbn Tagriberdi 2013: 474-475, 486-487; Yinanç 1989: 50).

ç. İsyanın Anadolu'ya Sıçraması

Emir Canıbek es-Sûfî'nin, Sultan Barsbay'ın söz konusu sıkı tarassutundan akıl almaz bir başarı ile çıktığı görülmektedir. Tam on üç yıl, Kahire'nin mahallelerinde ve dışında kılık değiştirip kimliğini gizleyerek saklanmıştı (Aynî, C. I, 1985: 203; İbn Tagriberdi, C. IV, 1986: 226, 229; Makrîzî, C. VII, 1997: 87, 91, 94). Bütün aramalara rağmen ele geçirilememiştir. Kaynağa göre *Sultan (Barsbay) onu aramaktan yorulmuştu*. Nihayet Halep Nâibi'nden gelen bir mektupla onun hayatta olduğunu öğrendi. Mezkûr emir Amık'de bir Türkmen'in üzerinde Canıbek es-Sûfî'ye ait olup kendisine ve başkalarına yazılmış mektuplar buldu. Canıbek'in itaat ya da destek isteğine hâvi olduğunu kolaylıkla düşünebileceğimiz söz konusu mektupları Halep Nâibi, Sultan Barsbay'a gönderdi ve ilgili Türkmen'i de hapsedti. Bu haber sultanın moralini bozdu. Zira hayatta olduğu sarahat kazanan Canıbek es-Sûfî'nin ayrıca saltanat davasından vazgeçmediği anlaşılıyordu. Gerçekten Canıbek es-Sûfî, Kahire günlerine son vererek tebdil-i kıyafet ile Suriye'ye geçmişti (Şevval 838/Nisan-Mayıs 1435). Sultan Barsbay kısa zaman sonra Dârende Nâibi Balaban'dan da bir haber aldı. Bu habere göre Canıbek es-Sûfî, adı geçen nâibi kendisine itaat etmeye çağırıyordu. Öte yandan Canıbek es-Sûfî, Anadolu'ya giderek Kastamonu'da İsfendiyaroğlu'nun yanına sığındı (Makrîzî, 1971-1972: 948, 1061; İbn Tagriberdi 1971: 61-64; İbn Tagriberdi 2013: 459-464, 474-475, 486-487; Yinanç 1989: 50). Canıbek,

¹³ Hâssekiler, sultanın özel işlerine bakan, seferde ve gezilerinde onu hazırlayan, yalnız ve çalışmadığı durumlarda onun yanına girebilen, gece ve gündüz onunla beraber olan, bunun yanında devlette çeşitli görevler de icra eden kişilerdi. Bkz. (Çetin 2007: 108-109).

İsfendiyar Bey'den umduğu yardımı temin edemediğinden yahut tavsiye edilmesi üzerine, onun yanından ayrılarak Osmanlıların Anadolu Beylerbeyi Yörgüç Paşa'nın yanına, Amasya'ya geçti. Aynı günlerde Anadolu'da, Kayseri meselesi yüzünden Karamanoğulları ile Dulkadiroğulları arasında niza vardı. Osmanlı Devleti, o sıralarda Memlûk Devleti'nin Karamanlıları destekleyerek Anadolu işlerine karışması üzerine Canıbek es-Sûfi'den yararlanma yoluna gidecektir (İbn Tagriberdi 2013: 489; Yinanç 1989: 50). Bu durum, iki devlet arasında Yıldırım Bayezid döneminden bu yana süre gelen nüfûz mücadelesinin yeni bir safhasını teşkil edecektir. Böylece Kahire'de başlayan Canıbek es-Sûfi isyanı Anadolu'ya sıçramış ve bölgesel bir sorun haline almıştır.

Canıbek es-Sûfi isyanı, Memlûk Devleti'nin kuzey sınırında geçici de olsa istikrarın bozulmasına sebep oldu. Anadolu'da, Memlûk Sultanı Barsbay'a muhalif olan çevreleri bir araya getirdi (Holt 2003: 186,191). Canıbek es-Sûfi'nin Anadolu'da anlaştığı beylerden biri Ramazanlı ülkesi beylerinden biri olan Gündoğduoğlu Mehmed oldu (Sayrafi 1970-1973: 319). Nitekim Ramazanlı Gündoğduoğlu Mehmed Elbistan'a gitti. Orada Dulkadiroğlu Nâsireddin Mehmed Bey'e, şayet Canıbek es-Sûfi yanına sığınırsa onu kimseye *teslim ve terk etmeyeceğine* dair yemin ettirdi (İbn Hacer, C. VIII, 1986: 340; Sayrafi, C. II, 1970-1973: 320; Yinanç 1989: 51; Akkuş Yiğit 2011: 165). Canıbek es-Sûfi'nin destek sağlamak amacıyla yanına vardığı Yörgüç Paşa ile de anlaştığı görülmektedir. Zira bu durum bölgedeki Osmanlı menfaatlerine uygundu. Nitekim Yörgüç Paşa, Canıbek ile ilgili olarak Dulkadiroğlu Nâsireddin Mehmed Bey'in yanı sıra Köpekoğlu Eslemez'e, Kutbekioğlu Mehmed'e ve Akkoyunlu Beyi Kara Yülük Osman'a mektuplar yazdı. Yörgüç Paşa ayrıca Canıbek es-Sûfi'nin emrine kuvvetler verdi. Memlûk emirlerinden Kurmuş el-Aver de Canıbek'e katıldı. Canıbek, Akkoyunlu Kara Yülük'ün oğlu Çemişkezek idarecisi Mehmed Bey'in yanına geçti. Oradan da kendisine katılım oldu. Bütün bu katılımlar, Canıbek es-Sûfi'nin çevresinde nüfûz kurabilen etkili ve kabiliyetli bir sultan aday olduğunu göstermektedir. Canıbek es-Sûfi kendisine olan söz konusu katılımların ardından Memlûklere ait olan Divriği'yi kuşattı ve ele geçirdi. Bu başarıdan sonra Akkoyunlu Kara Yülük'ün oğlu Mehmed Bey onun yanından ayrılmıştır. Zira bu sırada Timurlu Şahruh'un (1405-1447) önünden kaçan Karakoyunlu İskender Bey (1420-1438) Anadolu'ya girmişti. Onu bırakmayan Şahruh, Karakoyunlular karşısında müttefiki olan Akkoyunlu Kara Yülük Osman Bey'e İskender'in yolunun kesilmesini bildirmişti. Nitekim Akkoyunlu Mehmed Bey ve Kara Yülük'ün diğer oğulları bu amaçla harekete geçtiler (Hasan-ı Rumlu 2006: 213; Aka 1994: 154). Bu sebeple Canıbek Divriği'de yalnız kaldı. Buna rağmen Canıbek, Köpekoğlu Eslemez ve Kutbekioğlu Mehmed'le birlikte Malatya üzerine yürüdü ve orayı kuşattı. Sonraki süreçte ise Köpekoğlu Eslemez Canıbek'in yanından ayrılacaktır (Makrîzî, C. IV/II, 1971-1972: 948, 960; İbn Hacer, C. VIII, 1986: 341; Sayrafi, C. II, 1970-1973: 320; Yinanç 1989: 51).

Öte yandan Osmanlıların Anadolu Beylerbeyi Yörgüç Paşa, Kayseri'nin Karamanoğulları eline geçmesine engel olamayan Dulkadir Beyi Nâsireddin Mehmed Bey'i (1399-1442) destekleme kararı aldı ve onunla haberleşti. Bunun etkisi neticesi Canıbek es-Sûfi'ye, Dulkadirli Nâsireddin Mehmed Bey'in oğlu Süleyman'dan haber geldi. Süleyman, ondan yana olduğunu ve kendisine doğru yöneldiğini bildirdi. Esasen Dulkadirli ile Canıbek es-Sûfi arasında yazışma olmuş, Canıbek Elbistan'a davet edilmiş ancak bu ziyaret gerçekleşmemişti. Ayrıca Dulkadiroğullarının Memlûklere karşı rahat hareket edebilmesini temin eden bir başka gelişme de yaşandı; Dulkadiroğlu Nâsireddin Mehmed Bey'in Kahire'de tutsak olan oğlu Feyyaz, annesi Hatice Hatun'un Mısır'a gitmesi sonucu serbest bırakıldı (İbn Tagriberdi, C. XV, 61-68; İbn Tagriberdi 2013: 491-493).

Anlatıldığı üzere Anadolu'da Canıbek es-Sûfi etrafında teşekkül eden bütün bu hadiseler,

Sultan Barsbay'ın onun hakkındaki öngörülerini ve korkularını haklı çıkardı. Nitekim Barsbay uyguladığı sıkı ve sert tedbirleri daha da arttırdı. Zira Suriye sahası nâibleri her an kendi aleyhine dönebilirdi. Memlûk Devleti tarihinde Suriye çok zaman muhalif merkezlerin merkezi yahut ana destekçisi olmuştu. Bu sebeple güvenmediği bazı nâibleri görevden aldı. Öyle ki bağlılığı ile bilinen Halep Nâibi'nin dahi görev yerini değiştirdi. Öte yandan Canıbek es-Sûfî, kendisine gelmek isteyen Dulkadiroğlu Süleyman'ı, yakın adamı Kurmuş el-Aver vasıtasıyla davet etti. Bu irtibat üzerine Dulkadiroğlu Süleyman Bey yüz elli atıyla Canıbek'in yanına vardı. Canıbek es-Sûfî onu sarılarak karşıladı. Süleyman da ona içten yakınlık gösterdi. Bu sırada Canıbek es-Sûfî'nin Malatya kuşatması devam ediyordu. Esasen Süleyman'ın tavırları *hîleden* ibaretti. Zira Canıbek es-Sûfî'yi ele geçirmek için bir plan kuran Dulkadiroğlu Süleyman, bir gezinti bahanesiyle adamlarından uzaklaştırdığı Canıbek'i yakalattı. Elbistan'a, babasının yanına götürdü (17 Rebiülevvel 839/10 Ekim 1435). Dulkadiroğlu Süleyman Bey bu durumu Halep Nâibi'ne ve Sultan Barsbay'a bildirdi ve Canıbek es-Sûfî'nin teslim alınmasını istedi. Canıbek'in Dulkadiroğlu Nâsireddin Mehmed Bey tarafından ele geçirildiğini öğrenen sultan önce aldırmadı ve *bu bir hîledir* dedi. Daha sonra ise Barsbay, Emir Şâdbek el-Cekemî'yi; para, at, İskenderî kumaş gibi hediyelerle Elbistan'a gönderdi (29 Rebiülevvel 839/22 Ekim 1435). Önerilerinden ise Canıbek es-Sûfî'nin kendilerine teslim edilmesi için Dulkadiroğullarına mektup ilettiler. Diğer taraftan Sultan Barsbay sefer hazırlığı yapılması için talimat verdi. Sultan Barsbay'ın elçisi Elbistan'a varınca Dulkadiroğlu Nâsireddin Mehmed Bey onu alaka ile karşıladı. Getirilen hediyeleri kabul etti. Elçi Şâdbek, Canıbek es-Sûfî'yi talep etti. Ancak kozlar elinde olan Dulkadiroğlu, Canıbek'i teslim etmesinin kendisi için itibar kaybı olacağını, üstelik başta Timurlu Şahruh olmak üzere başkalarından teslim etmemesi yönünde telkinler aldığını söyledi. Bu yıllarda Şahruh ile Barsbay arasında büyük bir rekabet yaşanmaktaydı. Sultan Barsbay, Şahruh'un Kâbe kisvesini değiştirmek ile ilgili talebini daha önce reddettiği gibi 1435 yılı dâhilinde Şahruh'un gönderdiği hilati parçalatmış ve elçisini dövdürmüştü (Makrîzî, C. IV/II, 1971-1972: 960; İbn Hacer, C. VIII, 1986: 342-343; İbn Tagriberdi, C. XV, 1971: 61-68; İbn Tagriberdi 2013: 491-493; İbn Tagriberdi, C. IV, 1986: 226-227; Kanat 1996: 221; Yinanç 1989: 50-51).¹⁴ Sultan Barsbay bu günlerde, Canıbek konusunda Dulkadiroğulları ile iyi ilişkiler kurabilmek için olacak, Araplar tarafından öldürülen Dulkadiroğlu Tuğrak'ın görev yeri olan Hums Nâibliği'ne onun oğlu Ali'yi tayin etmişti (Zilkade-Zilhicce 839/Haziran 1435) (Makrîzî, C. IV/II, 1971-1972: 964-965, 1171; İbn Hacer, C. VIII, 1986: 377; Sayrafi, C. II, 1970-1973: 312; Koprıman 1971: 53).¹⁵

Dulkadiroğlu Nâsireddin Mehmed Bey Canıbek es-Sûfî'yi ele geçirdi. Bununla beraber bizzat kendisi ihbar etmesine rağmen Memlûk Sultanı Barsbay'ın elçisine teslim etmedi. Osmanlı Devleti zaten aynı amaçla Nâsireddin Mehmed Bey'le yazışmış ve Canıbek es-Sûfî yanına geldiği zaman destek çıkmasını istemişti. Buna rağmen Dulkadiroğlu'nun Canıbek'i tutuklaması, Osmanlıların bu konuda Dulkadirli'lere her türlü tasarruf yetkisini vermiş olması ile ilgili olabilir. Dulkadiroğlu Nâsireddin Mehmed Bey de, kendisinin elinde olduğunu Sultan Barsbay'a bildirerek Canıbek es-Sûfî üzerinden yarar sağlama yoluna gitti.

Elbistan'a gelen elçi Şâdbek, Canıbek'i Halep Kalesi'ne götürülecekti. Ancak Nâsireddin Mehmed Bey'den aldığı cevaptan sonra onun Canıbek es-Sûfî konusunda mal, para vb. tekliflere kapalı olduğunu ve Canıbek'in ondan alınamayacağını Sultan Barsbay'a bildirdi. Bu durum sultanı rahatsız etti. Bu esnada Dulkadiroğlu Nâsireddin Mehmed Bey'in Canıbek'i serbest bıraktığı haberi, endişeleri daha da arttırdı. Zira Memlûkler tarafından ele geçirilen bir mektupta, kendisini beyliklerin hâmisisi olarak gören Timurlu Şahruh, Canıbek'i Suriye üzerine

¹⁴ Canıbek'e dair çokça anlatımları olan İbni Tagriberdi'nin, el-Menhel isimli eserindeki aynı hadiseler muhtasardır.

¹⁵ Elçinin ismi kaynaklarda Şâdî ve Şâd olarak geçmektedir.

sefer yapmaya kıskırtmakta ve oğlu Ahmed Cûkî'yi de kendisine göndereceğini belirtmekteydi. Gerçekten Sultan Barsbay'ın asıl korkusu, Canıbek es-Sûfî'yi Şahruh'un desteklemesiydi. Nitekim bunu duyunca bütün Suriye nâiblerine hazır olmaları emrini ilettiler (İbn Tagrıberdi 2013: 488; Makrîzî C. IV/II, 1997: 307; Sayrafî C. II, 1970-1973: 334). Öte yandan Şahruh, Canıbek es-Sûfî hamlesinin yanı sıra Dulkadirli Nâsireddin Mehmed Bey'e bir hilat göndererek onu Memlûk Devleti'ne karşı kurmayı düşündüğü ittifaka katmak istemekteydi (Kanat 1996: 220, 222).

Canıbek es-Sûfî Dulkadiroğullarının yanındaydı. Girdiği sultanlık mücadelesi, Dulkadiroğlu Nâsireddin Mehmed Bey'in, Memlûk elçisine verdiği olumsuz cevapla devam ediyordu. Bunun yanı sıra Canıbek es-Sûfî ile Dulkadir beyi arasındaki ilişkiler daha ileri boyuta taşındı. Canıbek es-Sûfî, Dulkadiroğlu Nâsireddin Mehmed Bey'in kızlarından Nefise Hatun ile izdivaç etti. Böylece iki taraf arasında tam bir ittifak gerçekleşti (İbn Tagrıberdi C. XV, 1971: 65-68, 71; Holt 2003: 191; Yinanç 1989: 52). Esasen Dulkadiroğlu Nâsireddin Mehmed Bey, kısa zaman önce eşi Hatice Hatun aracılığıyla, oğulları Feyyaz'ın serbest bırakılması karşılığında Sultan Barsbay'a itaat sözü vermişti. Bununla beraber Mehmed Bey, Canıbek es-Sûfî'de gördüğü ikbalin ve çevre güçlerin etkisiyle *sultanın yürüncesini terk etti. Devlet olma fikrine meyletti*. Elindeki Canıbek kozunu *kullanmak istedi* (Sayrafî C. II, 1970-1973: 338, 342, 344).

Canıbek es-Sûfî'nin şahsında Anadolu'da gelişen hadiseler dolayısıyla Sultan Barsbay'a bir Anadolu seferi düzenlemek düşüyordu. Devletin geleceğini tehlikeye düşürebilecek olan bu gelişme, önceki isyanlardan farklıydı. Canıbek es-Sûfî ülke içinden değil doğrudan dış desteklerle harekete geçmişti. Nitekim Sultan Barsbay Dulkadirliiler üzerine sefer ilan etti. Önemli görevlendirmelerde bulundu (Sayrafî C. II, 1970-1973: 338, 342, 344). 2000 kişilik bir Memlûk kuvveti Mısır'dan yola çıktı. Atabeku'l-Asakîr Çakmak, Emir Ürkmez, Büyük Hâcib Yeşbek gibi bütün büyük emirler sefere katılma emri almıştı (İbn Hacer C. VIII, 1986: 377; Yinanç 1989: 52). Sultanın askerlerinden ve *Ecnâd el-Halka*'dan¹⁶ 1000'er asker alınmıştı. Suriye kuvvetlerinin katılmasıyla oluşturulan ordunun başına Halep Nâibi Tagrıbermiş getirildi. Yanına Hama Nâibi Kanbek el-Hamzavî verildi. Memlûk ordusu Maraş'a doğru yola çıktı (9 Ramazan 839/27 Mart 1436). Canıbek es-Sûfî'nin ve Türkmenlerin çoğunun Maraş güneyindeki kışlaklarda bulunduğunu öğrenen Tagrıbermiş, onlara baskın yapmak istedi. Bunu duyan Canıbek es-Sûfî ve Türkmenler Elbistan'a geçti (Sayrafî C. II, 1970-1973: 352-353). Memlûk kuvvetlerinin oraya yönelmesi üzerine ve Nâsireddin Mehmed Bey Elbistan'ı boşalttı. Bu sebeple Tagrıbermiş eli boş olarak Halep'e döndü. Bu sefer elli gün sürmüştü (İbn Tagrıberdi C. XV, 1971: 78-79, 84-85; Makrîzî C. IV/II, 1997: 979-980; İbn Hacer, C. VIII, 1986: 378, 384; Yinanç 1989: 52; Solak 2011: 252-253).

Memlûk ordusu döner dönmez Canıbek es-Sûfî ve Dulkadiroğlu Nâsireddin Mehmed Bey Memlûklere karşılık vermek için Antep'e baskın yapmayı düşündüler. Onları Memlûkler safında Emir Hüsameddin Hoca ile Mısır birlikleri komutanı Hoca Sudun karşıladı. Canıbek es-Sûfî ve Dulkadirliiler ağır bir hezimete uğradılar. Canıbek güçlkle kaçabildi. Daha önce Şam Nâibi Tinibek el-Becâsî'nin isyanına destek veren ve onun başarısız olması üzerine Canıbek'e katılan Emir Kurmuş el-Aver esir düştü. Bundan başka Canıbek es-Sûfî'nin yanında saf tutan pek çok pek çok memlûk ve Türkmen de ele geçirilerek Halep'te hapsedildi. Sultan Barsbay'dan gelen mersum üzerine hepsi katledilerek Halep Kalesi kapılarında birine asıldılar. Müellif İbn Tagrıberdi'nin, bu günden sonra Emir Canıbek es-Sûfî'nin şansının tersine döndüğünü yazması

¹⁶ Memlûk ordusunda, sultanın değişmesine bağlı olarak değişmeyen sabit kuvvetlerdir. Ayrıntı için bkz., (Çetin 2007: 118-138); Canıbek isyanının uluslar arası boyutunu tahlil eden bir çalışma için bkz., (Adriaenssens-Steenbergen, in press)

gerçekten doğrudur. Bu arada Sultan Barsbay, Canıbek'in yakalandığı yolunda haber aldı. Ancak bunun doğru olmadığı anlaşıldı (Makrîzî, C. IV/II, 1997: 980-981; İbn Tagriberdi C. XV, 1971: 78-80, 82; İbn Tagriberdi C. IV, 1986: 27; Sayrafî C. II, 1970-1973: 354-355).

Yaşananlara çok kızan ve bizzat sefere çıkmayı düşünen sultan, o sırada itaat bildirmek ve Dulkadir Beyliği'nde kendi beyliğinin yolunu açmak için Kahire'ye gelen Dulkadiroğlu Alâeddin Ali Beyin oğlu Hamza'yı hapse attırdı (28 Zilhicce 839/13 Temmuz 1436) (Makrîzî C. IV/II, 1997: 979; İbn Hacer C. VIII, 1986: 378; Yinanç 1989: 52-53).

Sultan Barsbay, Canıbek es-Sûfî ve Dulkadir kuvvetleri karşısında başarılı olmuştu ancak *Canıbek mekânsız kaçıp duruyor ve bu durum sultana zor geliyordu*. Zira onun varlığı devam ettiği sürece, Kahire'de başlayan ve bölge güçlerinin de etkisi ile devletin kuzeyinde devam eden mevzu bahis buhran dinmeyecekti. Bu yüzden sultan, ikinci bir sefere karar verdi. Canıbek'in ve Dulkadirlielerin üzerine Suriye kuvvetlerini görevlendirdi (İbn Tagriberdi C. XV, 1971: 82, 85; İnalçık 1997: 606). Onları Karamanoğulları destekledi. Müttefik kuvvetler Sivas'a kadar çıktılar. Ancak yine Canıbek es-Sûfî'yi ve Nâsireddin Mehmed Bey'i ele geçiremediler. Memlûk güçleri bu seferde Elbistan'a girdiler ve şehri yakıp yıktılar. İbn Tagriberdi, Dulkadiroğlu Nâsireddin Mehmed Bey'in, kendisini vatanından eden mezkûr hadiselerle karıştığı için pişmanlık duyduğunu belirtir (İbn Hacer C. VIII, 1986: 444; İbn Tagriberdi C. IV, 1986: 228; Makrîzî C. VII, 1997: 327).¹⁷ Nâsireddin Mehmed Bey ve Canıbek Ankara'ya doğru çekilerek hâimleri Osmanlılara sığındılar (Sayrafî C. II, 1970-1973: 369). Elbistan'ın kaybedilmesinin yanı sıra Dulkadir Beyi Nâsireddin'in duyduğu nedamet ve müttefiklerin Ankara'ya kadar çekilmesi, Canıbek es-Sûfî adına işlerin iyi gitmediğini göstermektedir. Öte yandan amacına ulaşamayan Memlûk kuvvetleri Halep'e döndüler (19 Rebiülevvel 840/1 Ekim 1436) (Makrîzî C. IV/II, 1997: 996). Buna kızan Sultan Barsbay, bir süre önce Kahire Kalesi'ne hapsedtiği Dulkadirli Hamza Beyi katletti (17 Cemâziyelevvel 840/27 Kasım 1436) (İbn Tagriberdi C. IV, 1986: 207; İbn Hacer C. VIII, 1986: 436; Sayrafî C. II, 1970-1973: 389; Yinanç 1989: 53). Muhtemelen Sultan Baybars, Dulkadiroğlu Hamza Bey'i, Dulkadir Beyi Nâsireddin Mehmed Bey'e karşı şantaj olarak kullanmak istemişti. Bundan bir sonuç alamayınca onu öldürttü. Bundan sonra Canıbek es-Sûfî isyanı, Memlûkler ile Osmanlıların, Kayseri dolayısıyla mücadele eden Dulkadiroğulları ve Karamanoğulları beyliklerini geri planda destekledikleri hadiselerin içinde cereyan edecektir.

Karamanoğlu II. İbrahim Bey'in kardeşi İsa, taht mücadelesinde İbrahim'e yenildikten sonra Mısır'a iltica etmişti. Buradan umduğu sonucu alamayınca İstanbul'a gitti. Osmanlı tahtında II. Murad oturuyordu. Karamanoğlu İsa, Osmanlı desteği ile Karamanoğulları tahtını ele geçirmenin planlarını yapıyordu. Diğer taraftan Ankara'ya kadar çekilmek zorunda kalmış olan Dulkadiroğlu Nâsireddin Mehmed Bey, hâmisi olan II. Murad'a oğlu Süleyman'ı gönderdi. Sultan II. Murad onu ilgiyle karşıladı. Zira o da Karamanlılara tepkiliydi (Makrîzî, C. IV/II, 1997: 1003). Öte yandan Karamanoğlu II. İbrahim Bey, Dulkadiroğlu Nâsireddin Mehmed ile Canıbek es-Sûfî'nin Ankara'ya gittiklerini, Osmanlı Sultanı'na elçi gönderdiklerini, Osmanlıların ise destek verme kararlılığında olduğunu Mısır'a bildirdi (Sayrafî C. II, 1970-1973: 378; Yinanç 1989: 53; Solak 2011: 253-254).

Canıbek es-Sûfî'nin ve Dulkadiroğlu Nâsireddin Mehmed Bey'in söz konusu başvurusu üzerine Osmanlı Sultanı harekete geçti. Kaldı ki Osmanlı idaresi, Canıbek isyanına müdâhil olduğu gibi iki yıldan beri Kayseri'nin tekrar Dulkadiroğullarına kazandırılmasını istiyordu. Nitekim II. Murad, Yörgüç Paşa'ya haber göndererek kuvvetleri ile müttefiklere katılmasını emretti. Bu günlerde Sultan Barsbay elçi olarak Emir Tagriberdi'yi Osmanlı Padişahı II.

¹⁷ İbn Tagriberdi, Dulkadir beyinin bir kızını Canıbek'e eş olarak vermesinin de bu sırada gerçekleştiğini yazar.

Murad'a gönderdi. Bu elçilik heyetinin amacı, II. Murad'ın askerî hazırlıklarını öğrenmekti (Sayrafi C. II, 1970-1973: 128; Solak 2011: 254).

Osmanlı kuvvetlerinin yardımını alan Dulkadiroğlu Süleyman Bey ve Canıbek es-Sûfî Kayseri'ye giderek şehri kuşattılar (Sayrafi C. II, 1970-1973: 378). Bu sırada Mısır'dan ayrılmış olan ve Osmanlı sarayında bulunan Karamanoğlu İsa Bey de ağabeyi Karamanoğlu II. İbrahim Bey'e karşı askerle takviye edilerek Karaman ülkesine gönderildi. Ancak girdiği bir muharebede öldü (İbn Hacer C. VIII, 1986: 441; Sayrafi C. II, 1970-1973: 383; Yinanç 1989: 54). İki yönden saldırıya uğrayan Karamanoğlu II. İbrahim Bey ise Sultan Barsbay'dan yardım istedi (Makrîzî C. IV/II, 1997: 1003). Sultan Barsbay, devletin kuzeyinde yaşanan hadiselerle müdahale edebilmek ve mevzu bahis isyan hareketini dindirebilmek için bu yardım çağrısını önemsemi. Nitekim devletin önde gelenleri ile durum değerlendirmesi yaptı. Toplantıda Dulkadiroğlu, Canıbek es-Sûfî meselesi ve Osmanlıların onlara olan yardımı konuşuldu (İbn Hacer, C. VIII, 1986: 422). Neticede üçüncü kez Suriye nâiblerine haber verildi ve onlara ait birlikler seferber edildi (Şaban 840/Şubat-Mart 1437) (İbn Tagriberdi, C. XV, 1971: 82; Sayrafi, C. II, 1970-1973: 378; İnalçık 1997: 606). Ayrıca Sultan Barsbay, Antep, Malatya, Kâhta ve Gerger'e para ve silah gönderdi. İtaatkâr Türkmenlere de bir mektup göndererek Karamanoğullarına itaat etmelerini ve onun düşmanlarına karşı yardımcı olmalarını istedi (İbn Hacer C. VIII, 1986: 418; Sayrafi C. II, 1970-1973: 378). Bununla beraber Sultan Barsbay bizzat sefere çıkmadı. Ne var ki Osmanlı Padişahı II. Murad kendisi sefere çıkarak şehrin Dulkadirliilerin eline geçmesini sağladı. Maraş'a kadar ilerlemiş olan Memlûk ordusu 1437 Mayıs'ında dönüş emri aldı (Makrîzî C. IV/II, 1997: 1003-1004; Yinanç 1989: 53-54). Osmanlı kuvvetlerinin Kayseri'ye gelmesiyle şehir kısa süreliğine Dulkadirliilerin eline geçmiş oldu. Karaman üzerindeki bu tehdit sürerken Dulkadiroğlu Nâsireddin Mehmed ile Canıbek es-Sûfî'nin birlikleri beraber Karamanoğulları üzerine yürüdüler. Akşehir'i aldılar. Bunun üzerine Sultan Barsbay, Suriye nâiblerine emirler çıkararak mevcut seferi takviye etmeleri ve Karaman ülkesine gidip İbrahim Bey'e yardım etmeleri için mektuplar yolladı (Makrîzî, C. IV/II, 1997: 1009; Sayrafi, C. II, 1970-1973: 383; Solak 2011: 255).

d. İsyanın Sonu

Nâsireddin Mehmed Bey ile Canıbek es-Sûfî, Kayseri kuşatmasını Dulkadiroğlu Süleyman Bey'e tevdi ederek güneyden gelecek Memlûk kuvvetlerine engel olmak amacıyla Maraş'ta beklemişlerdi. Ancak Memlûklerin Divriği Nâibi onlara baskın yaptı (22 Muharrem 840/Temmuz 1437). Sultan Barsbay bu haberden memnun oldu ve Divriği Nâibi'ne hilat göndererek taltif etti. Kaçan müttefiklerin yolları bu suretle ayrıldı. Dulkadiroğlu Nâsireddin Mehmed Bey, oğlu Süleyman'ın yanına ulaşırken Canıbek es-Sûfî de Akkoyunlu Kara Yülük'ün oğulları Mahmut ve Mehmed'in yanına sığındı. Kara Yülük kardeşler başlangıçta ona karşı menfi bir tavır takınmadılar. Ancak senelerdir onun peşinde olan Sultan Barsbay derhal harekete geçti. Mezkûr kardeşlere haber ileten Halep Nâibi Tagribermiş, Canıbek karşılığında onlara beş bin dinar para teklif etti. Böylece Kara Yülük kardeşler fikirlerini değiştirdiler. Bunu duyan Canıbek es-Sûfî kaçmak istedi ancak bir ok isabeti ile yaralandı ve ertesi gün öldü (25 Rebiülâhir 841/26 Ekim 1437). Öldüğünde ellili yaşlarındaydı. Bunu haber alan *sultan neredeyse mutluluktan uçacaktı. Artık kendinin güvende olduğunu hissetti*. Halep Nâibi Tagribermiş Canıbek es-Sûfî'nin başı ile Kahire'ye geldi. Sultan Barsbay'ın çok önemli bir isteği gerçekleşti (Makrîzî C. IV/II, 1997: 1023; Sayrafi C. II, 1970-1973: 397; Kanat 1996: 225). Nitekim maktul Canıbek'in öldüğüne dair dedikodular, kesilen başı Kahire'ye getirilene kadar (17 Cumâdiyelûla 841/16 Kasım 1437) bitmemişti. Kahire'ye getirildiği gün sevinç davulları çalındı. Başı bir mızrağın

üstünde gezdirildi ve yaptıklarının cezasını çektiği duyuruldu. Ardından Kahire kapılarının bazılarına sırayla asıldı. Canıbek es-Sûfî'nin yukarıda anlatıldığı üzere bir ok yarasından mütevellit öldüğü yönündeki bilginin yanı sıra onun vebadan öldüğü kaydı da vardır. Buna göre Kara Yülük'ün oğulları Halep Nâibi'nin istek ve tekliflerine itibar etmemişler, Canıbek'i alıkoymayı tercih etmişler ancak Canıbek es-Sûfî vebadan ölmüştür. Adı geçen kardeşler de Memlûkleri inandırmak için Canıbek'in kellesini kesip Halep'e göndermişlerdir. *el-Menhel* isimli eserinde İbn Tagriberdi, bu ihtimalin daha kuvvetli olduğu ancak insanlar arasında iki rivayetin de konuşulduğunu belirtir. Adı geçen müellif, Canıbek es-Sûfî'nin devlet işlerinde güçlü bir emir konumunda bulunduğunu, uzun boylu, yakışıklı ve nüktedan olduğunu belirtir. İbn Tagriberdi'nin Canıbek es-Sûfî ile ilgili bu mülâhazalarının aksine Makrîzî, Canıbek'in kibirli ve acımasız olduğunu, dinden uzak yaşadığını belirtir. İbn Tagriberdi, pek çok kez hapis hayatı yaşamak zorunda kalan Canıbek es-Sûfî'nin emirlik yaptığı müddetin üç yılı geçmeyeceğini, ömrünün kalan kısmını hapiste ya da ülke içinde yer değiştirerek kaçak olarak sürdürdüğünü, bu yaşamın Sultan Barsbay'ın bütün saltanatı boyunca devam ettiğini, zamanın bütün sıkıntılarını yaşadığını yazar. Memlûk müellifleri Makrîzî ve İbn Tagriberdi, Sultan Barsbay'ın ölümünü de Canıbek es-Sûfî olayı ile ilişkilendirirler. Sultan Barsbay'ın Allah'ın yardımı ile düşmanını bertaraf ettiğini ancak insanlara olan zulmünden dolayı Canıbek'in ölümü ile aynı yıl ölümcül bir hastalığa yakalandığını ve ardından vefat ettiğini yazarlar. Böylece Sultan Barsbay'ın Canıbek es-Sûfî ile olan mücadelesinde ölçüyü kaçıran halka yaptığı eziyetlerin karşılığını bulduğunu ifade ederler (Makrîzî C. IV/II, 1997: 960, 1023-1024; Makrîzî, C. VII, 1997: 366; İbn Hacer, C. VIII, 1986: 342-343, 375; İbn Tagriberdi C. IV, 1986: 61-68, 84-85, 87-88; İbn Tagriberdi 2013: 491-497; İbn Tagriberdi C. IV, 1986: 228-229; Sayrafi C. II, 1970-1973: 392; Yinanç 1989: 54).

Müellif İbn Tagriberdi, Canıbek es-Sûfî'nin Kara Yülük oğulları elinde rehin bulunduğu günlerde, Memlûk Sultanı Barsbay'ın, Kara Yülük'ün diğer oğlu Hamza'ya haber göndererek kendisine Diyarbakır ve çevresinin nâibliğini teklif ettiğini yazmaktadır. Yine aynı müellif, mezkûr Hamza'nın, kardeşi Mehmed'den Canıbek'i sağ salim kendisine göndermesini istediğini belirtmektedir. Ancak ifade edildiği üzere Canıbek katledildi. Bunun üzerine kardeşi Mehmed'e kızan Akkoyunlu Hamza, Mehmed'le olan ilk buluşmalarında onu öldürdü. Böylece Kara Yülük'ün oğlu Mehmed, Canıbek'in akıbetine uğradı (İbn Tagriberdi, 2013: 497; İbn Tagriberdi, C. IV, 1986: 228-229).

Canıbek es-Sûfî'nin dul hanımları, Dulkadiroğlu Nâsireddin Mehmed Bey tarafından Kahire'ye götürüldü. Memlûk Sultanı *ez-Zâhir Seyfeddin Çakmak* (1438-1453), Canıbek'in eşlerinden, Dulkadiroğlu Nâsireddin Bey'in kızı olan Nefise Hatun ile evlendi (Şevval 843/Mart-Nisan 1440). Belirtildiği üzere Nefise Hatun'un ilk kocası Canıbek es-Sûfî idi ve bu izdivaçtan bir kızı vardı (İbn Tagriberdi, 2013: 526; Ağır 2010: 94, 144).

SONUÇ

Memlûk tarihi aynı zamanda bir isyanlar tarihidir. Tahtta saltanat esasının olmaması ve askerî eğitimle yetiştirilen her memlûkün, gücüne göre, sultanlığa kadar uzanabilme imkânına sahip olması, Memlûk emirleri arasında bitmek bilmez isyanlara zemin hazırlamıştır. Söz konusu sultanlık müddeî emirler, genelde Suriye nâibleri arasından çıkmakla beraber devletin özellikle en üst düzey bürokratları olan Nâibu's-Saltana'lar ve Atabekü'l-Asakir'ler de potansiyel taht adaylarıdır. Nitekim Canıbek es-Sûfî isyanı bu meyandadır. Mezkûr isyan devlete bir duraksama ve buhran yaşattı; Canıbek es-Sûfî isyanının Sultan Barsbay'ın aktif dış politikasını sınırladığını söyleyebiliriz. Zira sultanlığa geçişinden sadece iki yıl sonra Kıbrıs Adası'na sefer düzenlemiş ve fethetmişti. Bu durum, onun tahta oturmasıyla beraber fetih

planları yaptığının göstergesidir. Alâiye'nin de ele geçirilmesini esasen bu fethin devamı olarak değerlendirmek gerekir. Sultan Barsbay bu isyanı bastırmak için üç defa Anadolu'ya sefer düzenletti. Şayet onun döneminde devletin kuzey sınırında sükûnet olsaydı, Sultan Barsbay muhtemelen Doğu Akdeniz'de daha etkin olacak, belki de kendisine halef olan Sultan Çakmak'ın Rodos üzerine gerçekleştirdiği seferleri kendi döneminde gerçekleştirecekti (Solak 2011: 257).

Canıbek es-Sûfî isyanı, Memlûk Devleti'nin kuzey sınırında geçici de olsa istikrarın bozulmasına, dâhilden hârice uzanan bir buhrana sebep oldu. Daha da ötesi onun Anadolu'ya gelmesi, Memlûk Sultanı Barsbay'a ve Memlûk Devleti'ne karşı olan çevreleri bir araya getirdi. Dulkadiroğlu Nâsireddin Mehmed Bey, Canıbek es-Sûfî olayındaki tavrı ile Kahire için büyük bir tehlike teşkil etti. Bu tehlikeyi, sürece eklenen Timurlular, Osmanlılar ve Akkoyunlular daha da arttırdı. Böylece Kahire'de başlayan bir isyan, önce Suriye'ye sonra Anadolu'ya sıçrayarak bölgesel bir mesele halini aldı. Esasen Canıbek es-Sûfî isyanının esas zemini Anadolu olmuştur. Bu yönüyle bu isyan, Anadolu Beyliklerinin Osmanlılar karşısında gerçekleştirdikleri ittifaklara benzetilebilir.

Emir Canıbek es-Sûfî isyanının devam ettiği zaman diliminde; Sultan Barsbay'ın fevkalade rahatsız olması, bütün mesaisini bu işe inhisar etmesi, onun peşinden yıllarca koşması, Canıbek'in ele geçirilmesi için ceza ve ödül mekanizmalarını devreye sokması, düzenlediği seferler, halk üzerinde tesis ettiği tarassut ve cadı avı görüntüsü ve Canıbek'in ölümü karşısındaki sevinci düşünüldüğünde, devletin mukadderatıyla ilgili olan bir hadisede gösterilen maddî ve manevî hassasiyet dikkate değerdir. Neticede mevzu bahis isyan, Memlûk Devleti'nin ağırlık koyması ile bertaraf edildi. Öyle ki, Emir Canıbek es-Sûfî'yi destekleyen ve hatta damat edinen Dulkadiroğlu Nâsireddin Mehmed Bey, Memlûk tazyiki sebebiyle kararlılığını kaybetti. Ardından alınan mağlubiyet Dulkadiroğullarını devre dışı bırakırken Akkoyunluların eline geçen Canıbek es-Sûfî, yine Sultan Barsbay'ın baskısı ile ortadan kaldırıldı. Mevzu bahis isyan hareketine Yörgüç Paşa eliyle doğrudan müdahil olan Sultan II. Murad, sonraki süreçte de Dulkadir Beyliği üzerinden dolaylı desteğini sürdürdü. Öte yandan Memlûkler, Emir Canıbek es-Sûfî isyanını bilfiil destekleyen ve Osmanlı ile de ittifak kuran Dulkadiroğlu Mehmed Bey'i tahtından uzaklaştırmadılar. Bu durum, adı geçen beyin gücünün yanı sıra Osmanlılarla olan bağlantısı ile alakalıdır. Canıbek es-Sûfî isyanı aynı zamanda Osmanlı Devleti ile Memlûk Devleti arasındaki örtülü rekabete önemli bir örnek teşkil etmektedir.

KAYNAKÇA

- ADRİAENSSENS, Veerle – Steenbergen, Jo Van (in press), “Mamluk authorities and Anatolian realities: Jānibak al-Şūfī, sultan al-Ashraf Barsbāy, and the story of a social network in the Mamluk/Anatolian frontier zone, 1435-1438”, http://www.academia.edu/5956066/Mamluk_authorities_and_Anatolian_realities_J%C4%81nibak_al-%E1%B9%A2%C5%ABf%C4%AB_sultan_al-Ashraf_Barsb%C4%81y_and_the_story_of_a_social_network_in_the_Mamluk_Anatolian_frontier_zone_1435-1438/16.05.2015.
- AĞIR, Abdullah Mesut (2010), *Memlûk Sultanı el-Melik ez-Zâhir Seyf ed-Dîn Çakmak Dönemi (1438–1453)*, İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi)
- AKA, İsmail (1994), *Mirza Şahrüh ve Zamanı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- AYALON, David (1989), “Memlûk Devleti’nde Kölelik Sistemi”, (çev. Samira Kortantamer), *Ege Üniversitesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, (IV): 211–247.
- AYALON, David (2015), *Memlûk Ordusunun Yapısı Üzerine Araştırmalar I-II-III*, (çev. Abdullah Mesut Ağır), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- el-Aynî, Bedreddin Mahmud (1985), *İkd’ul-Cumân fi Tarih Ehli’z-Zaman*, C. I, (yay. Abderrâzık et-Tantâvî el-Karmût), Kahire.
- Codex Cumanicus* (1880), (haz. Comes Geza Kuun), Budapeşte: Academie Hung. Yay.
- ÇETİN, Altan (2004), “Selçuklu Teşkilâtı’nın Memlûklere Tesiri”, *Belleten*, C. LXVIII, (251): 1-24.
- ÇETİN, Altan (2007), *Memlûk Devletinde Askerî Teşkilat*, İstanbul: Eren Yay.
- HOLT P. M. (2003), *Haçlılar Çağı 11. Yüzyıldan 1517’ye Yakınoğu*, (çev. Özden Arıkan), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay.
- HOMERİN, Th. Emil (2002), “Memlûklar Dönemi Mısır’ında Sûfiler ve Tasavvuf Aleyhtarları”, (çev. Salih Çift, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*), C. XI, (1): 243-264.
- İbn Hacer el-Askalânî (1969), *İnbâ el-Gumr bi-Ebnâ el-Umr*, (yay. ve tah. Hasan Habeşî), C. II, 4 cilt, Kahire.
- İbn Hacer el-Askalânî (1986), *İnbâ el-Gumr bi-Ebnâ el-Umr*, C. VIII, 8 cilt, (yay. Abdulvehhab el-Buharî), Beyrut.
- İbn İyas, Muhammed b. Ahmed (1960–1963), *Bedâi ez-Zuhûr fi Vakâi ed-Duhûr*, C. I, 3 cilt, (yay. Muhammed Mustafa Ziyade), Kahire.
- İbn Tagriberdi, Cemâleddin (byy), *Mevrid el-Letâfe fi men Veliye es-Saltana ve’l-Hilâfe*, C. II, 2 cilt, (yay. Dâru’l-Kütübi’l-Mısriyye), Kahire.
- İbn Tagriberdi, Cemâleddin (1971), *en-Nucûm ez-Zâhire fi Mulûk Mısr ve’l-Kâhire*, C. XV, (yay. İbrahim Ali Tarhan), Kahire.
- İbn Tagriberdi, Cemâleddin (1986), *el-Menhel es-Sâfi el-Müstevfi Ba’de’l-Vâfi*, C. IV, 7 cilt, (yay. Muhammed Muhammed Emin), Kahire.
- İbni Tagriberdi (2013), *en-Nücûmu’z-Zâhire (Parlayan Yıldızlar)*, (çev. Ahsen Batur), İstanbul: Selenge Yay.
- İNALCIK, Halil (1997), “Murad II”, *İslam Ansiklopedisi*, C. VIII: 598–615.
- KANAT, Cüneyt (1996), *Memlûk-Timurlu Münasebetleri (1382–1447)*, İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi)
- KOPRAMAN, Kazım Yaşar (1971), *el-Aynî’nin İkd el-Cumân’ında XV. Yüzyıla Ait Anadolu Tarihi ile İlgili Kayıtlar*, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil At–Tarih Coğrafya Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi)
- KOPRAMAN, Kazım Yaşar (1992), “Memlûkler”, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, C. VI: 433-543.
- KORTANTAMER, Samira (1993), *Bahrî Memlûklarda Üst Yönetim Mensupları ve Aralarındaki İlişkiler*, İzmir: Ege Üniversitesi Yay.
- LİTTLE, Donald P. (2012), “Memlûkler’de Din”, (çev. Efe Durmuş), *History Studies Prof. Dr. Ever Konukçu Armağanı*: 472-482.
- el-Makrizî, Takiyüddin (1938–1956, 1971–1972), *Kitâb es-Sulûk li-Ma’rifet Duvel el-Mulûk*, C. IV/I-II, 4 cilt, (yay. Muhammed Mustafa Ziyade - Said Abdulfettah Aşûr), Kahire.
- el-Makrizî, Takiyüddin (1997), *Kitâb es-Sulûk li-Ma’rifeti Duvel el-Mulûk*, c. VI; c. VII, 7 cilt, (yay. Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye), Beyrut.

- es-Sayrafi, Ali b. Davud b. El-Hatîb el-Cevherî (1970–1973, 1994), *Nuzhet en-Nüfûs ve'l-Ebdân fi Tevârih ez-Zaman*, C. II, 4 cilt, (yay. Hasan Habeşî), Kahire.
- SOLAK, Kürşat (2011), *Memlûk Devleti'nin Anadolu Beylikleriyle Münasebetleri*, İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) .
- SÜMER, Faruk (1999), *Türk Devletleri Tarihinde Şahıs Adları I*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı (1988), *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- YİĞİT, Fatma Akkuş (2011), *Memlûkler Döneminde Çukurova*, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- YİNANÇ, Refet (1989), *Dulkadir Beyliği*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.